

שמעתא עמיקתא

גליון תקנ"ב | פרשת בשלח | תשפ"ג | קהילת הניכי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תובב"א

הלכות מצויות לט"ו בשבט

משיעורי
הרה"ג הרב יוחנן פורגר שליט"א
מו"ץ וראש כולל הוראה רמות ב'

מנהגי ט"ו בשבט

יום ט"ו בשבט הוא ר"ה לאלול. ר"ה (ב.). ונהוג שלא ליפול על פניהם ביום זה. [שו"ע סי' קלא סעי' ו.]. ולא במנחה שלפניו. [מ"ב (סי' ק) וכוה"ח (אות קא)]. ונוהגים להרבות במיני פירות של אלול. [מ"ב (סי' ק) וכוה"ח (שם אות זז) שאף מבני ספרד יש שנוהגים כן. ועי' בספר טעמי המנהגים (סוף עניני חנוכה סי' תתסז) בשם בני יששכר להתפלל שיזכה לאתרוג כשר ומחוד].

הלכות תולעים

א. תולעת שנוצרה במחובר

תולעת שנוצרה בפרי מחובר לקרקע, אסורה אף אם לא פירשה [שו"ע וי"ד סי' פד סעי' ו.]. ודעת הכה"ח (אות נג) שבמקום ספק יש לצרף דעת המקילים שאף בזה צריך פרשה, אלא שיש אומרים שאינה נאסרת אלא אם כן רחשה. [שו"ע (שם)]. ויש מחמירים אף אם לא רחשה [רמ"א (שם), ט"ז (סי' ק) וכוה"ח (אות נט), פרי"ח (סי' יח ד"ה והוא שריחש). וכיכ הגר"א (אות ט) בדעת הרמ"א], וכן עיקר. [פנתי (סי' ק) ה' וכוה"ח (סי' יא), וכוה"ח (כלל לח אות יב) וכוה"ח (אות נד)].

ב. תולעת שנוצרה בתלוש

תולעת שנוצרה בפרי תלוש, אינה נאסרת אלא אם כן פירשה [שו"ע (שם סי' ד)], ומ"מ אפילו לא פירשה כולה מהפרי אלא מקצתה, או שלא פירשה אלא על גבי הפרי או על הגרעין שבתוכו, או שפירשה מפרי לפרי, אסורה. ויש אוסרים אפילו מת בתוך הפרי ועוד אחר כך. [שו"ע (שם)]. וכן יש להחמיר. [פרי"ח (סי' ג) וכוה"ח (אות לד)]. ועי' בשי"ד (אות לד). עי' בכה"ח (אות לז).
ג. פרי שהתלוע ואין ידוע אם במחובר או בתלוש
פרי שהתלוע ואין ידוע אם במחובר או בתלוש אסור באכילה. [שו"ע (סעי' ז). ועי' בפמ"ג (שם)].
ד. פרי נקוב

תולעת הנמצאת בתוך הפרי, דעת השו"ע (סי' פד סעי' ז) שלא חוששים אולי פירשה וחזרה, ואפילו החור נקוב חוץ, והתולעת לא נאסרה (אם נוצרה בתלוש). ודעת הרמ"א (שם) שאם החור נקוב לחוץ חוששים שאולי פירשה, ואסורה. [וכן פסק הכה"ח (אות לח) להחמיר].

ה. מאכל שהתלוע בתוך כלי
יש אומרים שתולעים שנוצרו במאכל הצבור בכלי, אפילו פירושו לדופני הכלי וחזרו, לא חיבת רישו ומותרות. [פרי"ח (סי' יז) וחזו"א (סי' יד סס"ד)]. והלבוש (חי' דיניי אות לו) והנוב"י (וי"ד קי סי' כז) כתב שהמיקל אין מחזיקו בידו. וי"א שאף באופן זה נחשב שפרשו, ואסורות. ויש להחמיר, וכן נוהגים. [שו"ע (שם סי' ה), שי"ד (סי' טו), ערוה"ש (אות מו) וכוה"ח (אות לט)]. וכתב הגר"א זצ"ל (בדיקת המזון ח"א עמ' 108) שכן המנהג, ובשבי"ח (חי' סי' קכג) כתב דאע"פ שיש מקום להתירו של הפרי"ח מ"מ אש"י נהנה. ועי' בשמעתא עמיקתא גליון צ"ב].

ו. תולעים שנתראת רק על ידי זכוכת מגדלת

אפי' תולעת קטנה מאוד אסורה, אע"פ שלא רואים את צורת התולעת עצמה אלא את מקום הרחש. [רשבי"א (סי' ערה)]. ומכל מקום תולעת שאין העין שולטת בה אלא ע"י זכוכת מגדלת, אינה אסורה. [הגר"ח מבריסק זצ"ל, הובא באג"מ וי"ד ח"ב סי' קמו ד"ה ומה]. וכיכ הערוה"ש (אות לו) וא"כ בשבט הלוי (חי' סי' קמב אות ב) ובתנין שראיתו בריאה. ועי' בשמעתא עמיקתא גליון צ"ג].

חובת בדיקת פירות וירקות מתולעים

א. חובת בדיקה

כל דבר שדרכו להתלוע במחובר, אפילו אם לא ידוע שהתלוע, אסור לאוכלו בלא בדיקה. [שו"ע (סי' ח)]. ואם אין דרכו להתלוע במחובר אלא בתלוש, כגון קמח ופירות יבשים, יש אומרים שאינו צריך בדיקה. ויש חולקים. ולמעשה יש להחמיר לבדוקו. [דעת הרמ"א (סי' ב), הכנה"י (בה"ב"י אות מט), השולחן ערוך (מנחה אות ו) והכה"ח (אות ט) שא"צ לבדוקו. אולם הפמ"ג (שי"ד סי' כז) בדעת השי"ד נקט שצריך לבדוקם. והכרעת הפמ"ג (מ"ז סי' יב) והשבט הלוי (חי' סי' קכח אות א) להחמיר].

ב. דבר שאין דרכו להתלוע רק לפריקים

דבר שאין דרכו להתלוע אלא לפריקים, בודק מקצתו (ובדיקת מדגים) ואם לא מצא בו תולעים אם השאר מותר. [נדרבו"ש (אות טח) וכבר מבואר כן בתשובת ר' (חי' סי' יא) ושם כתב לבדוק שיעור סעודה. וכן פסק הגר"ש זצ"ל (שם פי"ה עמ' 122 גה 2) דמהני בדיקת מדגם בכה"ג. וכן דעת הגר"ש ואזנר זצ"ל (שם פי"ה עמ' 122 גה 2) והוסיף שאם ביטל חלק ללא בדיקה וא"י לבדוקו, בודק מה שנשאר מאותו מין, ואם לא מצא תולעים אין מותר, ואם מצא אפי' תולעת אי מה שהתבשל אסור. וכן פרי שכתב מצוי בו נגיעות ובחורף אינו מצוי, ורוצים לבדוקו בעונת המעבר כדי לדעת אם כבר מצוי נגיעות, ניתן לבדוק באופן הני"ל. [ע"י ספר בדיקת המזון כהלכה (פי"ה גה 2)].

ג. דבר שלא ידוע אם דרכו להתלוע

פירות שלא ידוע אם טעם להתלוע, בודק מקצתם, ואם לא מצא תולעים כולם מותרים. [ע"י ספר בדיקת המזון כהלכה (פי"ה גה 2)].

ד. דבר שאין דרכו להתלוע והתלוע

דבר שאין דרכו להתלוע והתלוע (ויש לחוש שמה התלוע), די בבדיקתו מקצתו (ובדיקת מדגם) כדי לרודא שאין המאכל נוגע. [הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש פי"ב אות ט)].

ה. חובת בדיקה כשיש מיעוט המצוי

חובת הבדיקה חלה במקום שיש מיעוט המצוי שפרי זה מתולע. [שו"ע (סי' ח) ושי"ד (סי' ט) וכו.]. וחוב זה הוא מדרבנן. אבל אם הוחזק כמתולע חייבים לבדוקו מהתורה. [שי"ד (סי' ט) לט סי' ק]. בפמ"ג (וא"ח סי' ח א"י סי' ק) וא"כ (סי' ק), מ"ב (סי' ט) וכוה"ח (אות ט) וכוה"ח (וי"ד שם אות ח).
ו. אופן הבדיקה כשיש מיעוט המצוי
במקום שיש מיעוט המצוי לא די בבדיקת הרוב אלא צריך לבדוק כולו. [רמ"א (סי' ח). ובאר השי"ד (סי' כג וסי' כח) דכל שמצוי אין סומכין על בדיקת הרוב ודומה לבדיקת הריאה בריש סי' ל"ט].

ז. מיעוט המצוי מהו

יש אומרים שמיעוט המצוי הוא קרוב למחצה (כ-49%). [הריב"ש (סי' קצא)]. וי"א שהוא חלק אחד מעשרה (10%). [נמשכות יעקב (סי' יז) ומרה"ש (דעת תורה וי"ד סי' לט סי' ק)]. ויש שי שאומר שמיעוט המצוי היינו שמיעוט המצוי הוא דבר המצוי הרבה, שהמעיט מלואו הוא הרוב בכל עת ובכל מקום. [ושבט הלוי (ח"א סי' פ) פא ד"ה אלא וד"ה ומ"מ]. ועי' במשכ"י (שם ע"י ד"ה וענין שאלתה). והעיקר כשיטה האמצעית שהוא חלק א' מעשרה. [קובץ תשובות (חי' סי' ק) וישעטנא כהלכה פי"ה גה 2]. והגר"ש זצ"ל (בדכמה"ט עמ' 179 שאלה א ומנח"ש ת"נ סי' ט) נקט שבח להחמיר כשיעור זה. ובשאר יוסף (וי"ד סי' א) וכוה"ח (כתב בתו"ט הגר"ש זצ"ל דהוא כ-7%). ועי' בגליונות צ"ב ורצ"ל].
יש שרשמו את שמיעוט המצוי על חובה לבדוק כל מיני פירות וכדי לפי כ-30% בלבד.

ה. איך משערים מיעוט המצוי

יש אומרים שמיעוט המצוי נמדד לפי הכמות שרגילים לקנות, אם שק או שקית. ואם מבשלים כמות גדולה (כגון במלוח) מתחשבים בכמות כולה ולא הולכים לפי המנות שמחלקים לכל סועד בנפרד. [הגר"ש זצ"ל (בדכמה"ט עמ' 117 גה 4). וכן הוא מבבית לוי (וי"ד אות יג)]. ויש אומרים שתלוי בכמות שרגילים לבדוקה. [הגר"ש וואזנר זצ"ל (בדכמה"ט שם)]. ויש אומרים שתלוי בכמות שרגילים לבשל בפעם אחת. [הגר"ש זצ"ל (שם)]. והגר"ש זצ"ל (שם) כתי' לענין החסה שהולכים לפי ראשיה האם ברובם יש נגיעות, ולא מחשבים לפי כל עלה ועלה בנפרד. ועי' עוד בפמ"ג (סי' פד שי"ד סי' ק) לד' ירק שהוחזק ג"פ בתולעים אסור לאוכלו בלא בדיקה. ועי' בגליון צ"ב].
ט. בדיקת פירות וירקות הגדלים בגידול מיוחד ללא תולעים
ירקות הגדלים בגידול מיוחד ללא תולעים (כגון חסה וכדו'), נחשבים לאינם מוחזקים בתולעים, ומספיק להם שטיפה בזרם מים (לכל עלה ועלה בנפרד), לפני אכילתם. [הגר"ש זצ"ל (וי"ד יוסף יו"ד סי' ב) ותשובות והנהגות (חי' סי' רנב)]. ועי' שמעתא עמיקתא גליון רצ"ד].

י. בדיקת קמח ואורז בזמנינו

בזמנינו לא מצוי (עכ"פ בארץ ישראל) תולעים בקמח ובאורז ביתי הנקנים באריות קטנות, מעיקר הדיון לא צריכים בדיקה (באופן שנשמרו כראוי). ומכל מקום על פי הוראות גדולי הדור המנהג החמיר. [נשמענו מא' מחשובי משגיחי כשרות בשם גדולי הדור דכ"ח שהמצב יכול להשתנות יש לנהוג תמיד לבדוק]. ובשעת הדחק, כגון בערב שבת באופן שאין זמן לבדוק הקמח, רשאי לנהוג כעיקר הדיון. [כ"י מעיקר הדיון אי"צ בדיקה כ"ל, ועוד שבמקום מצוה רשאי להתעלם מהבדיקה אף במקום שיש משום מיעוט המצוי, כמבואר במהרש"ל (על הסמ"ג לאו ק"א). וכן פסק הבית יעקב (סי' צט ד"ה ולפ"ז) הובא בסד"ט (סי' קצו סי' ט) ועבודת הגרשוני (סי' פד על ה"ט"ז סי' ק) וכן נקט הפמ"ג (סי' תסז א"א סי' ק) ועי' בשמעתא עמיקתא גליונות צ"ב ורצ"א].

תבשיל שהתערבה בו תולעת

א. תבשיל שהתערבה בו תולעת
אע"פ שאיסור הנופל לתוך היתר בטל ברוב או בששים, מ"מ בריה שלמה (כגון נמלה) חשובה היא, ועל כן החמירו רבנן שאינה בטילה. [שו"ע וט"ז (סי' ק)]. והסכמת הפוסקים שאף תולעת בכלל בריה ואינה בטילה. [ע"י בפת"ש (סי' קג סי' א), בחו"י (סי' ק) ובפמ"ג (סי' פד שי"ד סי' ק) לא]. ועוד. דלא כהלבוש (חי' דיניי אות קלא) המקל בזה, ודלא מחמת היתר (סי' ק) וכוה"ח (וי"ד סי' ד) ה"ק ו' ד' דתולעים שמחמת הפגנת קוטנם אבדו הכרת העין אפשר שאינם בכלל בריה. ועי' עוד בגליון ק"ע].

ב. ספק אם נפלה תולעת בתבשיל
אם יש ספק אם נפלה תולעת (או בריה אחרת) בתוך התבשיל, כיוון שדיון בריה שאינה בטילה אינו אלא מדרבנן, התבשיל מותר, כי הוא ספק דרבנן ולקולא. [כתב הט"ז (סי' ק) דבריה אינה בטילה מדרבנן. ועי' בשי"ד (סי' ק) כ' כלל הסי"ס אות ט] דאיסור תורה שאינו בטל מדרבנן ויש ספק אם נפל בתבשיל ספקו לקולא. ובר מין דין דעת החזו"א (סי' יד סי' ק) דבספק סמכין שאף על הצד שיש שם בריה היא תתבטל ע"י התליטה, ומשום אין מנטלין לכא שאין כוונתו לבטל. ועי' בשמעתא עמיקתא גליון קע"א, ואכמ"ל].

ג. תבשיל שנמצאו בו ג' תולעים
המוצא שלש תולעים בתבשיל, הוחזק התבשיל כמתולע וצריך לבדוקו או לסנונו. ואם יש בו ירקות יש לחוש אולי יש בהם עוד תולעים ואינן ניכרות. [שו"ע (סי' פד סעי' ו) וסי' ט סעי' ד], הט"ז (סי' ק) ופמ"ג (סי' ק) והמחמ"ל (כלל מו סי' קטז). וכל זה בירקות, אבל שאר פירות ואפילו כמהין ופטירות, אפשר לבדוקן אפילו אחר שנתבשלו ומותרים בבדיקה. [שי"ד (סי' לד)].
ד. מאכל שנמצאו בו ג' נמלים

מאכל שנמצאו בו אפילו ג' או יותר רחשים הבאין מעלמא, זורקים ושאר המאכל מותר [שכ"יון שהם באים מעלמא לא מחזיקים המאכל כנגוע, כמ"ש המ"א (סי' תסז סי' יב), המ"ב (סי' ק) וי"א שסומכים על זה דוקא במיני רחשים שאין מצוי לימצאו בבת אחת רבים מהם, אבל נמלים וכיוצא בזה שמצוי שימצאו הרבה, מחזיקים התבשיל בשלשה. [פרי"ח (סי' פד סי' קכב)].
ה. נתן תבלין במאכל ולאחר זמן מצאו בו תולעים
נתן תבלין במאכל ולאחר קצת זמן מצאו בו תולעים (או יותר), יש אומרים שהמאכל מותר משום שתלין שהתולעים נוצרו לאחר נתינת התבלין במאכל. ויש חולקים. ויש להחמיר. [ע"י בשי"ד (סי' פד סי' יז) שהקל מבח סי"ס, שמה התולעים נוצרו אח"כ ושמה נמוקו מחמת האש. והפנתי (סי' פד) היתר משום דאוקי פירות על חזקתן. אולם הנקח"כ (שם) כתי' לאסור כיוון שדרכם להתלוע וא"כ ספק הרגיל הוא ולא שמה ספק. וכן פסק השב"ח (חי' סי' קב אות ב)].

ו. נתן תבלין במאכל ולאחר זמן מצאו בו נמלים
נתן תבלין במאכל ולאחר קצת זמן מצאו בו כמה נמלים (או רחש הבא מעלמא), המאכל מותר, ועי' בהערה. [לא מבטלין לדעת הט"ז והפנתי הנ"ל באת הקודמות שמתיר בה"ג. אלא אף לחולקים, כ"י ד' שהם כבר קיימים ורק באין מעלמא, יש תולדות דעתה באו ואין זה ספק הרגיל. ולהו החימו הגר"ש זצ"ל אולמן והגר"ש זצ"ל קל"וי שפסק הרגיל הוא ולא שמה ספק. והזמן הכל לפי המקום שהיה האוכל שמור, והזמן שעבר בין ההתחמשות בתבלין או בסוכר לבין מציאת החרקים, וכמו כן הדבר תלוי במוג האויר. ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון קע"ח].

ז. פרי שמוחזק שהוא מתולע ובשלו ללא בדיקה
במקום שהפרי מוחזק בתולעים (כלומר שרוב מין זה מתולע), י"א שדיון הפרי כספק מתולע, ועל כן אם בשלו ללא בדיקה התבשיל מותר. [נדב"י (סי' תשכ) זצ"ל (פסקים סי' פד סי' כז) משום ס"ס, ספק אין תולעים ספק נימוחן]. וי"א שדינו כודאי מתולע. וכן עיקר. [רשבי"א (תה"א ש"ג ב"ג) הובא בשו"ע (סי' ט), או"ח (כלל מא דין ג), שי"ד (סי' קט) וכוה"ח (סי' טו)]. ועי' בפרי"ח (סי' ק) ובדברי הגר"ש זצ"ל (בדיכ"ח עמ' 173). ודעת הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש פי"ב אות מה) שמוחזק תלוי ברוב].
ח. פרי החייב בדיקה מיהו מותר
בישל פרי שיש ספק אם היתה בו תולעת, או שחייב בדיקה משום מיעוט המצוי, אם אפשר לבדוקו עתה, בודק, ואם לאו מותר לאוכלו. [שו"ע (סי' פד סעי' ט), ט"ז (סי' יב) ופמ"ג (שם), שי"ד (סי' כ"ט) ולא] ועוד, ע"י לעיל אות ז'. ועי' עוד שביטת ציון (סי' כח ד"ה מעתה)].

ט. קמח שספק מתולע ואפא עמו ללא בדיקה
אם עיסה מקמח שיש בו ספק אם היה בו תולעת, י"א שהמאפה מותר באכילה. [ט"ז (סי' ק) וז' דאף ע"י אפיה אומרים שמה נמוחן]. ויש חולקים. [פרי"ח (סי' ק) שבאפה לא נמוחין]. ובחשש תולעים קטנים יש לחקל. [פנתי (סי' ק) וכוה"ח (חי' סי' קב) שכן המנהג].

אין מבטלים איסור לכתחלה בפרי מתולע

א. לרסק פרוט על מנת לאוכלו ללא בדיקה

פירות וירוקים שבוזאי יש בהם תולעים, אין היתר לטונחם ללא בדיקה אפילו דעתו לתקנם לצורך האכילה ולא לבטל האיסור. אולם במקום שיש ספק אם הם מתולעים מותר לטונחם (ללא בדיקה) על מנת לתקנם לאכילה (ולא כדי לבטל האיסור). [הגר"שי"א, הרבי"צ אבא שאול הגרי"ש זצ"ל (שם פ"ט מה' 12)]. וכן דעת הגרי"ק זצ"ל (שם). ועיי עוד בגליון ק"עו.

ב. לשווף פרי על מנת שלא יהיה בחזקת מתולע ולרסקו

אפילו אם הפירות דואי מתולעים, אם יש טרחה לבודקם, מותר לשוטפם באופן ששוב אין ודאי איסור, ואז מותר לטונחם בכוונה לתקנם (כגון לשתיה), אף ללא בדיקה. [הגר"שי"א, הרבי"צ אבא שאול (בדיקת המזון כהלכה פ"ז מה' 12) והגרי"ש ואורו זצ"ל (שם ובמבית לוי על יו"ד אות כב עמ' ג)]. וכן דעת הגרי"ק זצ"ל (שם). ועיי עוד בשמעתא עמיקתא גליון ק"עו.

ג. איזה ריפוק מועיל

באופן שמותר לסמוך על טחינת הפרי, יש אומרים שצריך לטחון אותו באופן שהחתיכות תהיינה יותר קטנות מהתולעים (כגון ע"י בלנד) [הגר"שי"א זצ"ל (שם)]. ויש אומרים שמספיק לקצץ הפירות עד דק בסכין. [הגר"שי"א והגרי"צ אבא שאול זצ"ל (שם)]. ומסתבר כדעה זו שהרי לא בעינן שדואי התוספת התולעת, עיי ט"ז (סי' כ) ופלתו (סי' טו). ועיי עוד בשמעתא עמיקתא גליון ק"עו.

ד. לרסק פרי מוחזק בתולעים או שמיעוט המצוי מתולע

פרי שמוחזק בתולעים דינו כדואי מתולע, ואסור לרסקו ללא בדיקה. אולם אם חייב בדיקה מחמת מיעוט המצוי, דינו כספק מתולע, ועל כן מותר לרסקו כשכוונתו לתקנו לאכילה. [עיי לעיל באותיות ז' וחי' שפיר מוחזק נחשב כדאי מתולע, משא"כ במיעוט המצוי. וש"י"ר שכן פסק הגרי"ש"א זצ"ל (אשרי האי"ש פ"ב אות מד) והוסף דיעשה לפני"כ בדיקה קלה. אלא דע"י בשו"ע (טו) ובש"י"ד (סי' ט"ק) כט' ששמע דברי שחיבי בדיקה מחמת מיעוט המצוי מותר לאכול דוקא אם עבר ובשלו, אבל לכתי' אסור לבשלו אע"פ שאינו מכוון לבטל התולעים אלא לתקן הפירות. ויש לחלק, וצ"ע].

הלכות ברכות

קדימה למין שבעה

א. פירות ממין שבעה הכותבים בפסוק

כל הקודם בפסוק "ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש (היינו דבש תמרים)" [דברים ח, ט], קודם לברכה. ו"ארץ" השני המוזכר בפסוק, הפסיק הענין, וכל הסמוך לו חשוב מהמאוחר ממנו ל"ארץ" הראשון. הלכך תמרים קודמים לענבים, שזה שני לארץ השני וזה ג' לארץ הראשון. [שו"ע (סי' ר"א סעי' ז)]. וקדימת הקודם בפסוק עדיף ממעלת חביב. [מ"ב (סי' ק) וממעלת שלם. [שעה"צ (אות ג)].]

ב. מין שבעה לשאר פירות

מי שמונח לפניו כמה מיני פירות מצוה עליו להקדים הפרי שהוא ממין שבעת המינים. [ואם המין השני חביב או אין ברכתיהן שוות, עיי לקמן]. [שו"ע (סי' ר"א)]. ועיי במ"ב (סי' כח) שלהקדים הוא מצוה. אולם דעת הכה"ח (סי' ר"ו אות לט) שהוא חיוב מצוה. והטעם להקדמת מין ז' ביאר הפני"י (ברכות מא). שהוא מפני דגנאי הוא למין ז' שפטרם אותו ע"י דבר שאינו ממין ז'. וכענין זה כתי' באבן העזר (רי"ש סי' קסח).

ג. הכוונה חטה ושעורה

חטה ושעורה קודמים דוקא כשיש מהם תבשיל או פת. [שו"ע (סי' ר"ב סעי' ה)]. ואז קודמים לשאר מינים אף אם הם אצלו יותר. [מ"ב (סי' כז)]. אבל כוסט חטה שברכתה בורא פרי אדמה, אינה קודמת לברכת בורא פרי העץ. [שו"ע (שם)]. וי"א שדוקא אם פה"ע חביב יותר אצלו אז הוא קודם אף שהוא מאוחר בפסוק, אבל אם שניהם חביבים בשוה חטה קודמת. [מ"א הובא במ"ב (סי' כז)]. וי"א שעל איזה שרצה יברך תחלה. [הגרי"א הובא במ"ב (סי' כ) כי וסי' כח]. ומי"מ ל"א החטה חביבה יותר אצלו מסתברא שיברך עליה תחלה. [מ"ב (שם)].

ד. האם יין קודם למינים הקדומים בפסוק

הא דתמרים קודמים לענבים מחמת קדימתם בפסוק, היינו דוקא שאוכל ענבים כמות שהן, אבל אם עשה מהן יין שמכרסם עליו ברכת בורא פרי הגפן שהיא ברכה חשובה, היא קודמת לברך עליו תחלה. [רמ"א (שם סעי' ז), מ"ב (סי' כז) וכה"ח (אות יח)].

ה. תבשיל מחמשת מיני דגן, אף קודם ליין

מעשה קדירה מחמשת מיני דגן (חטים, שעורים, כוסמין, שובלת שועל ושיפון), קודמים ליין. כי גם ברכת בורא מיני מזונות היא ברכה מבוררת כמו ברכת היין והרי היא קודמת ליין בקרא. [רמ"א (שם סעי' ז), מ"ב (סי' כז)].

ו. תבשיל ומשעורים, אם קודם לזיתים

ברכת חטים ושעורים שקודמת, היא רק מהשווה להן בסמיכה ל"ארץ" כמו חטים לזיתים ושעורים לדבש (היינו דבש תמרים), אבל שעורים (היינו מזון הנעשה מהן), לזיתים לא. [הרמ"א (שם) ומ"ב (שם)]. ויש אומרים שברכת בורא מיני מזונות, קודמת לכל. וכן עיקר. [מ"ב (סי' ק)].

ז. דיין קדימה למין שבעה הנמצא בתוך סלט פירות

ז' המינים הנמצאים בתוך תערובת, נתן בסלט פירות שהרוב הוא תפוח עץ והמיעוט ענבים, יש להקדים המין שבעה והשאר נפטר בברכתו. ואם אין ברכותיהן שוות, כגון שהרוב הוא בננה והמיעוט הוא ענבים, מברך על מין שהוא הרוב והשאר נפטר בברכתו.

[עיי במ"ב (סי' ר"ב סי' א) שהכריע שתערובת שכל מין ניכר לעצמו רק שא"ר רבה על השני, אין לברך על הטפל משום סביל. וי"ל דכ"ז הוא לענין הברכה, אבל לבני קדימה יש לנקוט ולהחמיר שאין הדבר נחשב לתערובת, וע"כ יש להקדים המין ז'. אלא שי"ל דהיכן שאין ברכותיהן שוות יש להקפיד שלא לברך על המין ז' שהוא המיעוט, כי על הדג שהמיעוט (שהוא המין ז') אינו טפל אינו מקבל את הברכה של העיקר. ועיי בשמעתא עמיקתא גליון מ"ח].

קדימה לשלם

א. התיבות פרי ופירות שלמים

היו לפניו התיבות פרי ופירות שלמים (או התיבות פת ופת שלמה), אם הכל ממין אחד מברך על השלם (ואם אחד מהם תביב, עיין בסמוך). [שו"ע (סי' קסח סעי' א)]. ואע"פ הנתם מירי בפת, עיי במ"א (ר"ס ר"א) שמבואר שה"ח בפירות, ועיי"ש בשעה"צ (אות ג)]. ועיי במ"ב (סי' א) שכתו דטעם הקדמת השלם הוא משום הדור מצוה. ובשעה"צ (שם אות ה) כתב שאיכא בהקדמת השלם משום מצוה מן המובחר.

ב. פרי שלם ופרי אדמה

פרי אחד חצוי ופרי אחד שלם (וכן הדין פסוק), אם ברכותיהם שוות ושניהם ממין שבעה, או שניהן אינן ממין שבעה, שלם עדיף. [אפילו אם הפרי החצוי חביב. [שו"ע (ר"ס קסח) ומ"ב (סי' ר"א סי' ק)]. ואם אין ברכותיהם שוות הדבר ספק אם השלם עדיף או מין שבעה (שאינו שלם). [שעה"צ (אות ה)]. ועל כן יברך על איזה שירצה. [קצות השלחן (נד בדח"ש סי' ק)].]

ג. מאכל הנראה שלם

אם מחבר שתי חתיכות על ידי קיסם ונראות כפרי שלם, יש להקדימם לחתיכה אחרת. [שו"ע (סי' קסח סעי' ב)]. ולפי זה הוא הדין מאכלים שאינם שלמים אלא נראים שלמים, כגון שניצל וכדומה, יש להם דין שלם. [שלה"ש מבואר מהשו"ע שיש להם דין שלם אינו דוקא כשהוא שלם באמת אלא לפי הנראה לעיני. ועיי במכתב דה"ח במאכלים שאינם שלמים אלא שהי"ל כהנתם וכדו' בניני ב"א נראים שלמים].

ד. נטל פרוסת לחם והביאו לו לחם שלם

אם לא היה לפניו רק פרוסת פת, ונטל אותה כדי לברך עליה, ובתוך כך הביאו לפניו פת שלמה, מניחה בתוך השלמה ומברך. ואם כבר בירך על הפרוסה, יבצע אותה. [מ"ב (שם)].

ה. נטל התיבת פרי ושוב הביאו לו מאותו מין שלם

נטל חתיכת פרי לברך עליה, ובתוך כך הביאו לו מאותו מין שלם, אינו צריך להניח החתיכה תוך השלמה. [עיי שעה"צ (סי' ר"א אות ג)]. ועליו לעזוב הפרוסה ולברך על השלם. עיי בהכ"ס צבי (שאלה מה) שלפי דבריו יוצא דעליו לעזוב את החתיכה, ואף לפי השבות יעקב (ח"ב סי' ל וח"א סי' לו) שחולק עליו מי"מ מודה הוא דרשאי לעשות כן. וש"י"מ שכן מבואר באלף המגן (שם סי' ב). ועיי בה גליון א].

ו. קדימת מנה אחרונה למנה ראשונה במקום שברכתה קודמת

דיני קדימתה תקפים דוקא כשאינם סותרים סדר האכילה, ועל כן אין צריך להקדים מנה האחרונה למנה ראשונה אף כשברכתה שווה. [ריטב"א (ברכות פ"ג הי"ט), כה"ח (שם אות ה) ומהר"ש (הדעת התורה שם). ועיי מש"כ בביאור הלכה (שם ד"ה וכן בפה"ח ושהכל). ועיי עוד בגליון מ"ח].

קדימה לחביב ולגדול

א. פרי חביב

היו לפניו כמה מיני פירות, מקדים החביב עליו. וי"א שנקרא חביב המין שרגיל להיות חביב עליו, אפ"י אם עתה חפץ במין השני. [תרי"ג (כח: ד"ה גמי) והר"ש (סי' כה)]. וי"א שחביב נקרא מין שחביב עליו עתה. [רמב"ם (פ"ח הי"א)]. והעיקר כדעה הא'. [שו"ע (סי' ר"א סעי' א) ומ"ב (סי' ק) ג]. ועיי בירך על המין שרגיל להיות תמיד חביב עליו, ויטעם ממנו קצת ואח"כ יאכל המין שחפץ עכשיו לאכול, ואחר גמר אכילתו יחזור לאכול המין הראשון. [מ"ב (סי' ז)].

ב. מין"מ אם שניהם חביבים עליו יברך על איזה שחפץ עתה. [מ"ב (סי' ז)].

ג. מין שבעה או חביב מה עדיף

שני מינים שברכותיהם שוות, ואחד מהם מין שבעה, מברך על מין שבעה. ואם אין ברכותיהן שוות, י"א שאיזה מהם שרוצה יקדים. [שו"ע (ר"ס ר"א) בדיעה הראשונה בסתם]. וי"א שחביב קודם. [שו"ע (שם) בשם י"א]. והעיקר כדעה השנייה. [מ"ב (סי' ק)]. ואם שני המינים חביבים אצלו בשווה יש אומרים שאז מברך על מין שבעה תחלה. [מ"א הובא במ"ב (סי' ט)]. וי"א שא"צ להקדים המין שבעה (כי אין ברכותיהן שוות). [הגר"א מובא במ"ב (סי' ט, כו ולה)].

ד. קדימת פרי גדול לשאר פירות

היו לפניו פירות מאתו מין, מהם גדולים ומהם קטנים (והוא הדין לענין פת), מברך על הגדול ופטר השאר. ואם אין מהם חביב חביב קודם. [מ"ב (סי' קסח סי' ט)]. וכן אם אחד מהם שלם, שלם קודם. [כמבואר לעיל לענין קדימה לשלם]. [שו"ע (סי' קסח סעי' א-ג)] ושם מירי לענין פת. ומסתבר שה"ח בפירות. עיי במ"ב (סי' קסח סי' ט)].

ה. קדימה לכוס משקה מלאה

יש אומרים שיש מעלה על גדול בכוס משקה מלאה. [הגר"ש"א זצ"ל (תל תלפיות תשרי תשע"ג עמ' טו) והגר"ח"ק שליט"א (דולה ומשקה עמ' קז)]. אולם התה"ל"ד (סי' קסו אות א) מסתפק בזה. ועיי בה גליון ב].

קדימת מאכל שברכתו מיוחדת

א. ברכת בורא פרי העץ ופרי אדמה לברכת שהכל

הביאו לפניו דבר שברכתו בורא פרי העץ ודבר שברכתו שהכל, ברכת בפה"ע קודמת שהיא חשובה שאינה פוסרת אלא דבר אחד. [שו"ע (סי' ר"א סעי' ג)]. ואפילו מין השני חביב עליו הדין כן. [מ"ב (סי' ק"ד)]. והדין כן אפילו אם הדבר שברכתו שהכל הוא גם ממין ז'.

ב. ברכת בורא פרי אדמה לברכת שהכל

הביאו לפניו דבר שברכתו בורא פרי האדמה ודבר שברכתו שהכל, ברכת בפה"א קודמת. [שו"ע (סי' ר"א סעי' ג)]. ואפילו מין השני חביב עליו. [מ"ב (שעה"צ אות ט)]. והדין כן אפילו אם הדבר שברכתו שהכל הוא גם ממין ז'.

ג. ברכת בורא פרי העץ לברכת אדמה

אם הביאו לפניו דבר שברכתו בורא פרי העץ ודבר שברכתו בורא פרי האדמה, יש אומרים שאיזה מהם שרצה יקדים. [שו"ע (שם)]. ויש אומרים שברכת בורא פרי העץ קודמת. [שו"ע (שם) בשם י"א]. ונכון לנוהג כשיטה האחרונה אם שניהם שווים בחביבות. [מ"ב (שם סי' יח)].

ועיי בה"ח (אותיות ו וז) שמונה בני ספרד להקדים בפה"ע אפי' אם בפה"א חביב עליו. [אך אם פרי האדמה חביב עליו יותר, מברך על החביב. ואם הפרי העץ חביב לו עתה, אע"פ שברך כלל חביב עליו הפרי האדמה, יברך על המין שברכתו בורא פרי העץ. [באיור הלכה (ס"ה) ר"ש אומרים]].] וכן אם פרי האדמה הוא מין שבעה, כגון קליות של חטים, ותפוח או אחד משבעת המינים, יש לו לברך תחלה על החיטה שהיא מין שבעה וקודמת בפסוק. [מ"ב (שם סי' יח)].

ד. ברכת המוציא

ברכת המוציא קודמת לברכת בורא מיני מזונות, וכל שכן לשאר ברכות. ואף על פי שהדבר השני חשוב (כגון שהלחם משעורים והמזונות מחטים) או חביב עליו. [רמ"א (שם סי' כט)].

ה. ברכת מזונות על אורז

האוכל מאכל שאינו ממין שבעה יחד עם אורז שברכתו בורא מיני מזונות וכדומה, דעת השו"ע שאין צריך להקדים האורז, משום שאין קדימה לברכת בורא מיני מזונות. כיון שאין לברכה זו מעלה בפני עצמה. [כן הוכיח מהשו"ע הפמ"ג (א"א סדר הקדימה אות ג), וכו"כ הכה"ח (סי' ר"א אות כז)]. אולם דעת המ"ב שיש לארז דין קדימה. [שם (סי' ק) ושעה"צ (אותיות טו וכו)].

קדימה בין משקה למאכל מוצק

א. מאכל מוצק

דיני קדימה הזכרים לעיל נאמרו אף באופן שמין אחד הוא מאכל מוצק והשני הוא משקה. [פמ"ג בס"י ר"א (מ"ז סי' ו) ומ"ב (שם סי' ט)]. דלא כהר"ט"א (ברכות מא). ד"ה ולענין הלכה והפמ"ג בפתחה לברכות (סוף אות ח)]. ועיי עוד לקמן באות ג' האם מין שבעה בתורת משקה מאבד חשיבותו.

ב. קדימת מאכל למשקה

יש אומרים שאכילה קודמת לשתיה. ויש לחוש לכתחלה במקום שאין מעלה אחרת נדחית מפני זה. [עיי בנה"ח (סי' ר"א אות ז)]. אולם משא' הפוסקים שמעט שלא דבריו. וכן משמע בגינת ורדים (הספרדי כלל א ס"ז ו ס"ד) אמנם ועיי אין לדחות מעלה אחרת מפני זה].

ג. ז' המינים שעשאם משקה

משקה העשוי מז' המינים (כגון שכר), יש אומרים שאין לו דין קדימה. [מ"א (סי' קפב סי' ב) משום שברכתו שהכל. והפמ"ג (שם) כתב טעם אחר כי לא נשתבחה אר"י בך]. ויש חולקים. [ב"ח (שם) ט"ז (סי' א) וגר"י (סוף אות ג)]. ועיי בראש יוסף (ברכות מא). ד"ה אמנם] ובפמ"ג (סי' ר"א מ"ז סי' ב וא"א סי' ב) הובא בשעה"צ (שם אות ט) שדבש תמרים אע"פ שהוא שהכל מ"מ מעלת מין ז' יש לו כי הוא "דבשי" הכתוב בתורה, ומ"מ מאכל שהוא פרי אדמה וכדו' יש להקדימו לפניו].

ד. פרי מין ז' אפילו אין תוארו וממשו ניכר נראה שיש לו דין קדימה.

הרמ"א (סי' רב סעי' ז) שפרי מרוסק שאין תוארו וממשו ניכר מברך עליו שהכל, מ"מ י"ל דיש לו דין קדימה דלא גרע ממשקה שמבואר לעיל אות ג' שיש להקדימו. ואף המ"א שיש י"ל דיודה בזה, שהרי מש"כ הרמ"א הי"ל שברכתו שהכל היינו לחומרא, אבל מעיקר הדין ברכתו כברכת הפרי, וא"כ לא שייך טעמו של המ"א שכתו לענין משקה (עיי באות ד)]. ולדעת הפמ"ג שיש להסתפק בזה. ומ"מ מאכל שיש לו ברכה מבוררת יותר ודאי יש להקדימו לפניו.

להאזנה לשיעורי בעמח"ם שמעתא עמיקתא שליט"א במספר ישיר 073-295-1244

להצטרפות לרשימת התפוצה ללא עלות ניתן לשלוח בקשה לדוא"ל: amikta@amikta.co.il

שמעתא עמיקתא - לרפו"ש של חנה דינה בת צירל תחי' בתושחי' - לשאלות והערות ניתן להתקשר לפל' 052-767-0503